

Гайволя Оксана. Особенности гиперо-гипонимических отношений в английских лексикографических терминологических словосочетаниях. Для организации лексических и терминологических систем, в нашем случае – лексикографической, важен анализ родо-видовых отношений языковых единиц. Такие отношения являются одними из фундаментальных для структурирования словарного состава языка. Терминологические словосочетания наиболее полно отображают необходимые дифференциальные черты понятия, которое они называют. В данной статье выделены виды терминологических словосочетаний в зависимости от количества элементов, исследована суть лексико-грамматической категории гипонимии, родо-видовые отношения в таких словосочетаниях с точки зрения продуктивности. В этих многокомпонентных единицах выделены наиболее продуктивные родовые элементы, ядро, основная система и периферия. Кроме того, определены основные характеристики гиперонимов и гипонимов, которые отображают системность и целостность английской лексикографической многокомпонентной терминологии, а также их семантические особенности. Результаты исследования показали, что родо-видовые отношения отображают иерархическую организацию терминосистемы лексикографии.

Ключевые слова: гиперо-гипонимические отношения, гипероним, гипоним, продуктивность, родо-видовые отношения, терминологические словосочетания.

Hayvolia Oksana. The Peculiarities of Hyper-Hyponymic Relations in the English Lexicographic Terminological Word-Combinations. The analysis of kind and type relations of the language units is important for organizing the lexical and terminological systems, lexicographical one, in our case. Such a type of relations is one of the fundamental for structuring of the language vocabulary. Terminological word-combinations reveal all the necessary peculiarities of the notion they designate. This article determines the types of terminological word-combinations according to the number of their components. The essence of lexico-grammatical category of hyponymy, kind and type relations in such word-combinations have been investigated from the point of view of their productivity. The most productive hyperonyms, the nuclear and the periphery have been determined in these multicomponent term-word-combinations. The main characteristics of hyperonyms and hyponyms which represent the system organization of the English lexicographical multicomponent terminology as well as their semantic features have been revealed. The results of the investigation have shown that kind and type relations reflect hierarchical organization of the terminological system of Lexicography.

Key words: hyper-hyponymic relations, hyperonym, hyponym, productivity, kind and type relations, terminological word-combination.

Стаття надійшла до редколегії
03.03.2014 р.

УДК 81'26

Юрій Заблоцький

Сучасні підходи до вивчення термінології

У статті проаналізовано сучасні роботи, які стосуються термінології з позиції функціонального, прагматичного та когнітивного підходів. Дослідження контекстуальних, прагматичних та когнітивних особливостей термінологічної одиниці дає змогу вивчати термін як динамічне лексичне утворення, що може набувати та розвивати своє значення в процесі реального використання в різних комунікативних ситуаціях, що, у свою чергу, дає змогу поглибити, розвинути та доповнити науково-дослідницьку базу термінології.

Ключові слова: термін, термінологія, функціональний, прагматичний та когнітивний підхід.

Постановка наукової проблеми та її значення. Починаючи з моменту зародження та впровадження усього ХХ ст. наука про терміни мала за мету чітку практичну та соціальну мету – уникнути непорозуміння та полегшити комунікацію в науковій і технічній сферах. Саме тому переважна частина зусиль учених термінологів була зосереджена на питаннях опису, обробки, перекладу, пояснення та стандартизації термінології. Такі визначні вітчизняні та іноземні науковці, як: Н. В. Васильєва, В. В. Виноградов, Б. М. Головін, В. П. Даниленко, І. С. Квітко, Т. Р. Кияк, Р. Ю. Кобрин, В. М. Лейчик, Д. С. Лотте, Н. В. Подольська, А. В. Суперанська, Є. Вюстер, Р. Дюбук, К. Опіц, А. Рей, Г. Рондо, вважали такий підхід більш пристосованим до вимог тогочасного суспільства й

пов'язували з ним вирішення реальних комунікативних потреб у найшвидший та найефективніший спосіб. Як свого часу справедливо зазначав Р. Дюбук, «Термінологія виникла не з прагнення створити окрему галузь. Основною причиною формування її як окремої наукової дисципліни став надзвичайний темп розвитку технологій і зростаюча потреба комунікації між різними країнами» [14, с. 9]. Звичайно, такий стан справ не сприяв розвитку теоретично-дослідної та методологічної бази, яка в переважній частині була запозичена з таких суміжних наук, як семантика, лексикологія, лексикографія, і надавав теорії термінології емпіричного забарвлення. Проте на сучасному етапі засадничі принципи традиційної теорії термінів піддають критичному перегляду багато вчених, які вважають, що прагнення ізолювати вивчення термінів від сфери їх реального вживання звичайно сприяє процесу стандартизації і, як наслідок, виконує свою функцію полегшення професійної комунікації, проте значно обмежує можливості розвитку та доповнення теоретичного складника науки про терміни.

Мета статті – проаналізувати нові теоретичні роботи з вивчення термінологічної теорії, які ґрунтуються на притаманних сучасній лінгвістичній науковій парадигмі функціональному, комунікативному, когнітивному, прагматичному підходах, що, у свою чергу основним своїм завданням передбачає дослідження термінологічних одиниць у реальному комунікативному середовищі з урахуванням контекстуальної ситуації та користувача мови.

На кінець ХХ – початок ХХІ ст. бачення базових принципів термінологічної теорії змінюється у зв'язку з активним поживаленням інтересу до функціонально-когнітивного аспекту вивчення мови загалом [28, с. 5; 7, с. 4; 4, с. 406]. Мова розглядається насамперед як засіб комунікації, на який значною мірою впливають когнітивні структури, умови сприймання та соціально-культурні чинники. Тому лінгвістичні дослідження починають повною мірою враховувати зв'язок мови, системи знань, мислення та культурного й соціального контексту. Саме такі принципи лягають в основу сучасних термінологічних досліджень. Термінологічний аналіз набуває нових характеристик. У центрі його уваги вже не термін як статична одиниця, яка формує частину концептуальної системи дисципліни, а термін як динамічний елемент, який виникає, набуває значення і розвивається в процесі розвитку дисципліни, формуючи структуру її внутрішніх закономірностей та сприяючи розвитку останньої [10, с. 82].

Причиною перегляду позицій загальної теорії стали її редуccionізм у численних теоретичних і практичних аспектах, що виявлявся в глобальному понятті термінологічної одиниці, її обмеженні до деномітативної функції, нехтуванні синтаксичною і комунікативною природою термінів, запереченні формальної та концептуальної варіативності термінів, з одного боку, та в надмірному прагненні до стандартизації – з іншого [9, с. 35]. Як відзначав Х. Сагер, традиційний лінгвістичний підхід до вивчення термінології трактує термін як ізольовану лінгвістичну одиницю, яка «існує лише в металінгвістичному дискурсі словників та довідників», не беручи таким чином до уваги реальні контекстуальні умови його використання [24, с. 55].

Традиційні положення більше не забезпечували комунікативні та інформаційні потреби сучасної термінографії. Учені активніше починають говорити про недосконалість традиційної теорії в розв'язанні комплексних проблем галузі [23, с. 278], наголошують на потребі об'єднання різних теорій у більш надійну теоретичну структуру [5, с. 340] для створення кластеру наукових теорій, що підтримують, доповнюють одна одну й можуть використовуватися комбіновано для розв'язання термінологічних проблем професійної комунікації незалежно від географії чи мови [6, с. 13–15].

Критика традиційної термінології спрямована з трьох боків: з позиції когнітивної науки, з боку мовних наук та з боку комунікативних наук [8, с. 171]. Когнітивна психологія та філософія вказували на складність відокремлення загальних і спеціальних знань, демонструючи як загальні знання сприяють отриманню спеціальних. Проекція концепту в традиційній теорії виявилася занадто ідеалізована й не відображала когнітивне бачення складних соціально зумовлених концептів, поширених у сучасному суспільстві. Критиці піддаються універсальність концепту й переконання, що спеціальні предмети мають відокремлені мовні галузі, являючи собою закриті статичні, незмінні системи. Зміна лінгвістичної парадигми другої половини ХХ ст. в напрямку до включення в мовні дослідження ментальних структур користувача мови сприяла поширенню когнітивного підходу для вивчення термінологічних проблем. Когнітивний підхід активно впроваджують російські вчені, оскільки саме спеціальна лексика активно використовується в процесі когніції та науково-технічному мисленні [17, с. 42]. Когнітивну природу спеціальної лексики досліджують О. Б. Алексеєва [1], М. В. Володіна [3], Т. Г. Бо-

рисова [2]. Важливі питання природи термінів, відмінності між поняттям і концептом, мотивації та визначення термінів піднімають В. М. Лейчик та С. Д. Шелов [20]. Численні та багатоаспектні дослідження проводять зарубіжні вчені. Дослідження показували, що не всі концепти можуть бути чітко виокремлені на основі традиційного підходу, оскільки велика частина з них має прототипну структуру, де існують явища полісемії, синонімії та переносної мови, які впливають на подальший розвиток категорій [26, с. 88].

Окрім того, науковці наголошують на потребі вивчення терміна в реальних умовах його використання, оскільки навіть дуже докладний опис концептів у традиційній термінології не надає достатніх умов для того, щоб виокремити термін однієї предметної галузі від іншої, так само як відрізнити термін від слова. Термін як функціональний різновид лексичної одиниці можна вирізнити лише на рівні мовлення, де він постійно взаємодіє зі словами загального складу мови [18, с. 38]. Тому з теоретичного та методологічного погляду сучасної термінології концепти вивчають у контекстуальній перспективі. Контекст слугує ключем до концепту, дає змогу асоціювати концептуальний зміст із терміном, що розглядається [13, с. 81].

Оскільки одне з основних завдань термінології полягає в забезпеченні чіткої та ефективної наукової комунікації, і основними елементами, на які покладається ця функція, є терміни, більшість представників сучасної термінологічної теорії наполягають на потребі залучення в термінологічні дослідження комунікативної теорії [11; 27; 18]. І слова, і терміни відображають концептуальну структуру і є суб'єктами лінгвістичних та нелінгвістичних правил, що зумовлюють будь-який акт комунікації [21, с. 93]. Одиниці спеціалізованих текстів функціонують у певному комунікативному середовищі, а отже, мають прагматичні характеристики [12, с. 306]. Тому термінологічні одиниці розглядають як повнозначні одиниці спеціалізованої комунікації з урахуванням таких зовнішніх чинників, як адресант, адресат та засіб комунікації. Важливим елементом виступають умови сприймання інформації, такі як точна категоризація, визначена концептуальною структурою і затверджена експертним середовищем, а також спеціальне та контекстуальне сприйняття теми, і, нарешті, умови, що обмежують функції і цілі цієї комунікації [8, с. 188].

Намагання повернути вчення про терміни в площину їх реального використання в мові було здійснено представниками «соціотермінологічного» напрямку [15; 27]. Ядром цих досліджень є сам термін, який розглядається в межах загальної семантики з урахуванням явищ полісемії, синонімії, синтаксичних, граматичних, прагматичних і функціональних особливостей [27, с. 224]. Соціотермінологія піддає сумніву існування чітко відокремлених захищених від зовнішніх чинників сфер знань і пропонує діахронний підхід до вивчення історії концептуалізації та процесу найменування, оскільки сучасні наукові галузі являють собою не окремі монолітні блоки, а мережі, що взаємодіють тією чи тою мірою [16].

Науковці наголошують на потребі використання корпусної лінгвістики в галузі термінології [22]. Корпусний підхід дає можливість зібрати концептуальну, лінгвістичну, а також інформацію про його використання [24, с. 133]. Дослідження функціонування термінів у реальних текстах дає можливість описати значення терміна, контекст його вживання, найчастіше вживані синтаксичні структури та їх важливі словосполучення. Отже, корпус слугує і як загальна контекстуальна структура, і як група менших контекстів, яка допомагає описати концептуальне поле та його терміни [25, с. 202]. Дослідження показують, що використання корпусного підходу допомагає ідентифікувати кандидати в терміни, надає про них інформацію на початковій стадії, а також допомагає в складанні визначення та відбору контекстуальних прикладів [19, с. 304].

Об'єднати різні підходи та окремі теорії в структурну багатовимірну комунікативну термінологічну теорію зробила М. Кабре. Базовий елемент досліджень ученого – розуміння термінологічних одиниць як складних багатовимірних елементів, які потребують такого ж багатовимірного підходу. У центрі цієї теорії перебувають термінологічні одиниці, які є одночасно одиницями знань (концепт), мови (термін) і комунікації (ситуації вживання), тому, на думку лінгвіста, дослідження термінів повинно повною мірою розглядати ці три аспекти: когнітивний, лінгвістичний, соціокомунікативний [8, с. 183]. Таке сприйняття терміна не відрізняє його від інших лексичних одиниць мови. Специфіка термінологічної одиниці, порівнянно з іншими одиницями однакового структурного рівня (словами) й однакового типу, значення полягає в тому, що вони виконують обмежені умови в когнітивному, граматичному і прагматичному компоненті, а її спеціальне або термінологічне значення активується

прагматичними характеристиками дискурсу. Таке значення не є визначеним набором інформації, а створюється через відбір семантичних ознак відповідно до умов кожного мовного акту. Відповідно, будь-яка лексична одиниця володіє потенціалом перетворитися на термінологічну одиницю. Запропонована вченим модель, яку вона сама називає «теорія дверей», пропонує множинний, але не одночасний доступ до об'єкта в такий спосіб, що, розглядаючи концепт, чи термін, чи ситуації, центральний об'єктом дослідження залишається термінологічна одиниця [8, с. 188]. Отже, комунікативна теорія термінології, яка включає в себе семантичний, когнітивний, функціональний та прагматичний аспекти вивчення, розглядає термінологічну варіативність, контекстуальну різноманітність та прагматичні характеристики, потрібні для пояснення активації термінологічного значення лексичної одиниці.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Підсумовуючи статтю, слід зазначити, що термінологічна теорія виросла й розвивається сьогодні через практичний досвід, як результат постійної потреби розв'язання комплексних мовних проблем у сферах спеціалізованої комунікації. Прагнення науковців до усунення непорозумінь у спеціальних галузях на початку ХХ ст., яке вилилося в намагання стандартизувати мовні ресурси певної сфери та розробити єдині підходи до формування термінів, переросло в чисельні теоретичні дослідження, розроблення принципів, методів та підходів науки про терміни, і, як кінцевий результат, – у становлення окремої наукової дисципліни, яка продовжує викликати інтерес науковців всього світу та розглядати питання, пов'язані з виникненням, систематизацією, функціонуванням термінів різних галузей через призму нових підходів, сформованих лінгвістичною парадигмою кінця попереднього та початку ХХІ ст.

З'являються нові цікаві роботи з позиції функціонального, соціокультурного, прагматичного, когнітивного підходу, які слугують багатим підґрунтям для нових досліджень у галузі термінології. Ядром сучасних термінологічних досліджень стає термінологічна одиниця, не як незмінний статичний об'єкт, а як багатовимірне динамічне поняття, що створюється, набуває значення та еволюціонує, перетворюючись на засіб, знаряддя та регулятор наукової комунікації предметної галузі її функціонування. У нашому дослідженні цілком погоджуємося і поділяємо принципи багатоплановості та багатофункціональності термінологічних одиниць, що передбачає багате підґрунтя для численних перспективних досліджень задля з'ясування когнітивних, комунікативних, прагматичних особливостей термінів.

Джерела та література

1. Алексеева Л. М. Термин и метафора / Л. М. Алексеева. – Пермь : Изд-во Пермск. ун-та, 1998. – 249 с.
2. Борисова Т. Г. Термин как особая лингвокогнитивная единица / Т. Г. Борисова // Язык, текст, дискурс. – Ставрополь ; Пятигорск : [б. и.], 2004. – Вып. 2. – С. 287–291.
3. Володина М. Н. Когнитивно-информационная природа термина (на материале терминологии средств массовой информации) / М. Н. Володина. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 2000. – 128 с.
4. Кубрякова О. С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / О. С. Кубрякова. – М. : Яз. славян. культуры, 2004. – 560 с.
5. Blanchon E. Report on the Second International Terminology Conference – CIT 2003. Terminology: The State of the Theories / E. Blanchon // Terminology 10-2. – 2004. – P. 337–341.
6. Budin G. A. Critical Evaluation of the State-of-the-art of Terminology Theory / G. A. Budin // Terminology Science & Research 12-1\2. – 2001. – P. 7–23.
7. Butler C. S. Functional approaches to language / C. S. Butler // The Dynamics of Language Use: Functional and contrastive perspectives [Ed. by C. S. Butler, M. de los Angeles Gomez-Gonzalez, S.M. Doval-Suarez. – Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins Pub., 2005. – P. 3–19.
8. Cabré M. T. Theories of terminology. Their description, prescription and explanation / M. T. Cabré // Terminology 9:2. – 2003. – P. 163–199.
9. Cabré M. T. Elements for a theory of terminology: Towards an alternative paradigm / M. T. Cabré // Terminology 6:1. – 2000. – P. 35–57.
10. Cabré M. T. Terminology and philosophy: from logic to the philosophy of science / M. T. Cabré // IITF Journal. – 2003. – Vol. 14. – P. 81–85.
11. Cabré M. T. Terminology: theory, methods, and applications / M. T. Cabré. – Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 1999. – 248 p.
12. Cabré M. T. Bases cognitivas de la terminología: Hacia una visión comunicativa del concepto / M. T. Cabré, J. Feliúe, C. Tebeé // Sendebarr 12. – 2001. – P. 301–310.

13. Dubuc R. Terms and Contexts / R. Dubuc, A. Lauriston // Handbook of Terminology Management. – Amsterdam : John Benjamins Publishing Co., 1997. – Vol. 1. – P. 80–87.
14. Dubuc R. Manuel pratique de terminologie / R. Dubuc. – 3rd edn. reviewed and updated. – Quebec : Linguattech, 1992. – 144 p.
15. Gaudin F. Socioterminologie: propos et propositions épistémologiques? / F. Gaudin // Le Language et l'Homme, XXVIII, 4. – 1993. – P. 247–258.
16. Gaudin, F. Champs, clotées et domaines: des langues de la spécialité à la culture Scientifique / F. Gaudin // Méta 40, 2. – 1995. – P. 229–237.
17. Grinev S. Terminological foundations of reasoning: towards the general theory of evolution of human knowledge/ S. Grinev // ITTF Journal. – 2003. – Vol. 14. – P. 41–51.
18. Kageura K. The Dynamics of Terminology: A Descriptive Theory of Term Formation and Terminological Growth (Terminology and Lexicography Research and Practice) / K. Kageura. – Amsterdam : John Benjamins Publishing Co., 2002. – 330 p.
19. Kast-Aigner J. Terms in context: a corpus-based analysis of the terminology of the European Union's development cooperation policy with the African, Caribbean and Pacific group of states / J. Kast-Aigner // IJSL (The International Journal of Speech, Language and the Law). – 2010. – Vol. 17:2. – P. 303–306.
20. Leichik V. M. Some basic concepts of terminology: tradition and innovation / V. M. Leichik, S. D. Shelov // ITTF Journal. – 2003. – Vol. 14. – P. 86–101.
21. Montero S., Faber P. Terminological competence in translation / S. Montero, P. Faber // Terminology 15:1. – 2009. – P. 88–104.
22. Pearson J. Terms in Context / J. Pearson. – Amsterdam : John Benjamins Publishing Co., 1998. – 243 p.
23. Picht H. En record d'E. Wuster: La multidisciplinarietat de la terminologia / H. Picht // Terminologia: seleccio de textos d'E. Wuster. – Barcelona : Servei de Llengua Catalana, Universitat de Barcelona, 1996. – P. 253–287.
24. Sager J. A practical course in terminology processing / J. Sager. – Amsterdam: John Benjamins Publishing Co., 1990. – 266 p.
25. Sanz Vicente M. Proposals to standardize remote sensing terminology in Spanish / M. Sanz Vicente, J. Garcia Palacios // Terminology in Everyday Life. – Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2010. – P. 195–210.
26. Temmerman R. Questioning the univocity ideal. The difference between socio-cognitive Terminology and traditional Terminology / R. Temmerman // Hermes, Journal of Linguistics. – 1997. – Vol. 18. – P. 51–90.
27. Temmerman R. Towards new ways of terminology description: the sociocognitive approach / R. Temmerman. – Amsterdam ; Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2000. – 259 p.
28. Tomasello M. Introduction to the Volume: Some Surprises for Psychologists / M. Tomasello // The New Psychology of Language: Cognitive and Functional Approaches to Language Structure. – 2003. – Vol. 2. – P. 1–14.

Заблоцкий Юрий. Современные подходы к изучению терминологии. Статья рассматривает современные теоретические работы сферы терминологии, которые исследуют термины с позиции функционального, социокультурного, прагматического, когнитивного подходов. Проведенный анализ демонстрирует, что включение в исследование принципов контекстуального анализа, прагматических и когнитивных особенностей терминологической единицы дает возможность изучать термин как динамическое лексическое образование, которое может получать и развивать свое значение в процессе реального использования в различных коммуникативных ситуациях с учетом контекста и языковых особенностей пользователя. Такой подход дает возможность расширить, дополнить и систематизировать современную научно-исследовательскую базу терминологической науки.

Ключевые слова: термин, терминология, функциональный, прагматический, когнитивный подход.

Zablotskyi Yuriy. Modern Approaches to Terminology Study. The article regards modern theoretical researches in the sphere of terminology from functional, sociocultural, pragmatic and cognitive perspectives. The analysis of modern researches shows the incompleteness of conventional terminological theory due to its obsessive focus on systematization and standardization of technical terms aiming at reducing misunderstanding in sphere of scientific and technical communication. The article highlights that using contextual analysis as well as regarding pragmatic and cognitive peculiarities of a term in fields of its usage helps to study it as a dynamic lexical formation that acquires and develops its meaning accordingly to a context and a real communicative situation.

Key words: term, terminology, functional, pragmatic, cognitive approaches, modern terminology theory.

Стаття надійшла до редколегії
17.04.2014 р.